

Sortegenskaper mindre viktiga när lantbrukare väljer utsäde

En nyligen publicerad doktorsavhandling från institutionen för ekonomi vid SLU handlar om växtförädlingsbranschens utveckling. Växtförädlingen har höjt avkastningen i växtodlingen och medfört lägre kostnader för gödning och bekämpningsmedel, samtidigt som den lett till mindre utsläpp av växthusgaser och mindre markerosion. Den är således ett värdefullt verktyg för att mildra effekterna av klimatförändringar, skydda biologisk mångfald och uppnå FN:s hållbarhetsmål.

Sverige har en lång tradition av växtförädling. År 1886 tog två framstående markägare initiativet till ett bolag för växtförädling. Sydsvenska Föreningen för Odling och Förädling af Utsäde var inledningen till ett starkt kluster i Svalöv och Landskrona. Årtionden senare fick växtförädlare i Sverige epitetet ”Trollkarlarna i Svalöv” tack vare sin banbrytande forskning.

FÖRLORAD LEDARROLL

Den svenska växtförädlingen var länge främst inriktad mot sorter som var lämpade för jordarna och klimatet i Sverige, men den rönste också stora internationella framgångar. Svenskt utsäde hade under 1990-talet 50 procent av den kanadensiska marknaden för olika sorter av oljeväxter och det fanns dotterbolag i Tyskland, Spanien, Argentina, Frankrike, Storbritannien, Nederländerna, Italien och Danmark.

Under de senaste decennierna har Sverige tappat sin ledande roll och kan inte längre försvara sin hemmamarknad. Vi har fått en omfattande användning av certifierat utsäde med utländska genuppsättningar. Det blir stadigt färre sorter med svenskt ursprung på den nationella sortlistan. Även om antalet växtförädlingsorganisationer i Sverige inte har förändrats väsentligt de senaste årtiondena, har de inhemska förädlingsprogrammen minskat avsevärt och är nu beroende av samarbeten med multinationella företag.

FYRA GLOBALA AKTÖRER

Globalt domineras utsädesbranschen av fyra multinationella företag. Det är Bayer, som har förvärvat Monsanto, Chem-China som äger Syngenta, Corteva (tidigare Dow och DuPont) samt BASF. Drivkraften bakom denna koncentration är framväxten av bioteknologin. Moderna förädlingsmetoder förutsätter att det finns immateriella rättigheter. Det fordras mycket stora investeringar i växtförädlingen och då krävs också mycket stora företag. Samtidigt är alla växtförädlingsföretag beroende av licensiering till andra företag.

Det är allmänt känt att en konstnär eller en kompositör har upphovsrätt till sina verk och en uppfinnare kan få patent på sin nyskapelse. Dessa immateriella rättigheter garanteras av stater och internationella avtal. På ett liknande sätt är utsädesorter skyddade

av immateriella rättigheter. Logiken är att ett växtförädlingsföretag knappast skulle vilja investera i forskning, om någon annan aktör utan ersättning kan åtnjuta frukterna av dess investeringar.

MAKTFÖRSKJUTNING

Dock är växtförädlingen annorlunda än konst och uppfinningar såtillvida att utsädet kan reproduceras och behålla sina egenskaper. Efter skörden kan man ta frö, som planteras. Det kan ske upprepade gånger och då fortsätter de immateriella skyddet generation efter generation.

När växtförädlingen fick immateriella rättigheter påverkades branschen i grunden. Det uppstod skeva maktförhållanden till fördel för de största förädlingsföretagen i de stora jordbruksländerna. De multinationella företagen har i stort sett övertagit marknaderna.

Branschens utveckling påverkar lantbrukarnas val av utsäde i och med de måste betala en royaltavgift för att få använda det certifierade utsäde, vars genuppsättning de multinationella företagen har rättigheterna till. Lantbrukarna måste också betala en växtförädlaravgift när de använder utsäde som sparats från tidigare års skörd av certifierat utsäde. Den avgiften är dock lägre. Gårdssparat utsäde svarar för 20 procent av det använda utsädet.

SORTEGENSKAPER MINDRE VIKTIGA

Avhandlingens författare har även undersökt vad som påverkar svenska spannmålsproducenter i deras val mellan certifierat och gårdssparat utsäde. Hon genomförde en rikstäckande webbaserad enkät bland alla lantbrukare som hade en e-postadress i lantbruksregistret. En länk i detta e-mail gick till ett frågeformulär.

Undersökningen visade att en utsädesorts kvalitet i genetiskt hänseende inte har nämnvärd betydelse för lantbrukarnas utsädesval. Däremot påverkas lantbrukarnas val av utsäde av deras personliga relationer med utsädesleverantörer, vilka investeringar de har på sina gårdar samt leveransavtal.

Det finns inga tendenser till att spannmålsodlarna påverkas av sina grannar eller av medlemskap i olika lantbruksorganisationer. Trots detta finns det tecken på att lantbrukarna på sikt påverkar och lär sig av varandra när det gäller val av utsädesleverantörer.

Vill du läsa mer?

Morfi, Chrysoula (2020). *Organisation and governance of agri-food systems: implications of intellectual property rights in plant biotechnology*. Diss. Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala [Doktorsavhandling]. <https://pub.epsilon.slu.se/17515/>

Jerker Nilsson, Institutionen för ekonomi, SLU Uppsala

